

SUMMARY

T.V. Gavryliuk. The Problem of Personality in the Modern Orthodox Theology.

The article presents the analysis of the works of modern Orthodox theologians, in order to determine the Orthodox understanding of the individual. It is shown that in Orthodox theology of the twentieth century, there is a single methodological basis of the doctrine of the person, as the image of God, formulated on the basis of dogmatic positions triadology and Christology.

Key words: *personality, anthropology, otherness, freedom, originality, creativity, love.*

УДК 17.022.1

Д. Л. Донський

Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

ІНФОРМАЦІЙНІ ВІЙНИ ТА МАНІПУЛЯЦІЯ СВІДОМІСТЮ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті аналізуються механізми цілеспрямованого інформаційного впливу на суспільну свідомість. Приводиться ряд ознак маніпуляції свідомістю та інформаційної війни. Робиться висновок про необхідність вивчення маніпулятивних методів для протидії інформаційної маніпуляції.

Ключові слова: *індивідуальна свідомість, суспільна свідомість, маніпуляція свідомістю, інформаційна війна.*

Актуальність теми дослідження ми пов'язуємо з наступною обставиною. Сучасне суспільство характеризується чрезмірним обсягом інформації, що надходить у свідомість людини по різних каналах, у тому числі за допомогою сучасного технічного каналу – Інтернет. Кількість інформації, що обрушується на людину, найчастіше негативно впливає на її свідомість і самосвідомість, відбувається втрата світоглядних і ціннісних орієнтирів, зміна стилю й цілей життя, що призводить до соціальної й моральної дезорієнтації, депресивним станам і втраті здатності пручатися негативної інформації. Тому одним із завдань сучасної науки повинен стати захист людини від негативної, руйнівної інформації з метою збереження її психічного здоров'я й соціальної адекватності. Однак для цього необхідно насамперед вивчення основних ознак цілеспрямованого інформаційного маніпулювання свідомістю.

Основною проблемою при здійсненні даного завдання є неможливість доведення до свідомості більшості членів суспільства необхідності вивчення методів і способів маніпуляції свідомістю за допомогою сучасних технологій ведення інформаційних війн через їх необізнаність до сприйняття подібної інформації. Крім того, має місце недооцінка серйозності проблеми,

відзначається відсутність належної уваги до даного питання, недооцінка ризиків слідування тим або іншим системам поглядів, що в кінцевому підсумку може призвести до серйозних наслідків (вплоть до загибелі) як особистості, так і держави. Стрімке зростання технологічності (а разом з нею й небезпеки) маніпулювання свідомістю та ведення інформаційних війн в епоху Інфо-тех стало причиною звернення до даної теми.

У статті використані основні концепції інформаційного суспільства, що відображені у працях М. Альєтта, Д. Белла, Ж. Бодрийяра, Э. Гідденса, Ж.-Ф. Ліотара, А. Ліпица, А. Тоффлера, А. Турена, Ф. Уебстера, Ю. Хабермаса, Д. Хорви й ін., а також у дослідженнях вітчизняних і російських учених Ю. Абрамова, Н. Ващекина, А. Гальчинського, В. Іноземцева, В. Кізими, В. Ковалевського, І. Мелюхіна, Г. Несвіта, Б. Парахонського та ін. Необхідним також виявилось звертання до досліджень інформаційного маніпулювання свідомістю таких учених, як Дж. Брайант, Г. Грачов, С. Кара-Мурза, А. Каревин, В. Крисько, В. Лісічкін, С. Манойло, Г. Почепцов, С. Расторгуєв, Д. Рашкофф, А. Філатов, Э. Фромм, Л. Шелєпин та ін.

Це дослідження ставить перед собою такі *завдання*:

- розглянути специфіку виникнення й застосування маніпулятивних технологій у різних державах;
- показати реальність інформаційної маніпуляції на окремих прикладах суспільного життя;
- запропонувати класифікацію методів і способів інформаційної маніпуляції та інформаційної війни;
- дослідити деякі аспекти впливу інформаційних маніпуляцій на смисложиттєві настанови людини;
- виявити механізми протидії інформаційної маніпуляції.

Методи дослідження включають феноменологічний, системно-функціональний і аксіологічний підходи, принципи об'єктивності та історизму. В якості основного в дослідженні використовується аксіологічний підхід, який є актуальним насамперед тому, що інформаційний вплив на свідомість завжди перебуває у світоглядному й цінностно-смисловому полі культури й особистості. Без застосування аксіологічного підходу досить важкою стає моральна рефлексія – оцінка морального змісту інформації, цілей і засобів ведення інформаційних війн.

Наукова новизна роботи полягає в наступному:

- запропоновано класифікацію методів маніпуляції свідомістю;
- виявлено взаємозв'язок між настановами індивідуальної і суспільної свідомості, що створені маніпулятивним шляхом;
- досліджено вплив інформаційних маніпуляцій на зміну стану свідомості людини, а також на трансформації світоглядних і ціннісних орієнтацій людини й суспільства.

У сучасному суспільстві все з більшою очевидністю можна спостерігати маніпулятивні технології, що мають місце і самих різних сферах

суспільного життя, від політики до реклами. Небезпека полягає в тому, що величезна кількість таких технологій, зрештою, починає впливати на людину не епізодично, а постійно, штучно створюючи аксіологічний, світоглядний, культурний і моральний фон його життя. Найбільш ефективним способом захисту від руйнівного зовнішнього впливу в умовах, що склалися, є вивчення методів і ознак цілеспрямованої інформаційної маніпуляції, яку, коли вона несе в собі деструктивний потенціал, є всі підстави назвати не просто маніпуляцією, а інформаційною війною.

Однак необхідно розрізняти інформаційні війни, що ведуться проти іншої держави, з їхніми цілями, завданнями, стратегією й тактикою здійснення, і маніпуляцію свідомістю, що здійснюється для регулювання економічної, політичної, моральної, загальнокультурної поведінки громадян власної держави.

Під маніпуляцією свідомості частіш за все розуміють своєрідне панування над духовним станом людей, керування їми за допомогою нав'язування людям ідей, настанов, мотивів, стереотипів поведінки, що вигідні суб'єктові впливу. Так, В. Крисько виділяє три рівні маніпулювання:

- перший рівень – посилення існуючих у свідомості людей ідей, установок, мотивів, цінностей, норм, що потрібні маніпулятору;
- другий рівень пов'язаний з окремими, малими змінами поглядів на ту чи іншу подію, процес, факт, що впливає на емоційне й практичне відношення до конкретного явища;
- третій рівень – корінна, кардинальна зміна життєвих настанов шляхом донесення їх до свідомості об'єкта [2, 116].

Маніпулювання свідомістю є невід'ємною частиною будь-якої ідеології, а також суттєвою складовою стратегії і тактики ведення війни, тому історія маніпулювання йде своїми коріннями в давнє минуле. Далі ми наводимо основні напрями цілеспрямованого маніпулювання свідомістю, що використовуються для ведення інформаційної війни, що сформульовані давньокитайським філософом і військовим діячем Сунь Цзы (VI століття до н.е.):

1. Руйнуйте все добре, що є в країні вашого супротивника.
2. Затягуйте видатних діячів супротивника в злочинні підприємства.
3. Підривайте престиж керівництва супротивника й виставляйте його в потрібний момент на ганьбу громадськості.
4. Використовуйте в цих цілях співробітництво із самими підлими й мерзенними людьми.
5. Розпалюйте сварки й зіткнення серед громадян ворожої вам країни.
6. Підбурюйте молодь проти старих.
7. Заважайте всіма способами працювати уряду.
8. Перешкоджайте всіма способами нормальному постачанню ворожих військ і підтримці в них порядку.
9. Сковуйте волю воїнів супротивника піснями й музикою.

10. Робіть все можливе, щоб знецінити традиції ваших ворогів і підірвати їхню віру у своїх богів.
11. Посилайте жінок легкого поведження для того, щоб доповнити справу розкладання.
12. Будьте щедрі на пропозиції й подарунки для здобуття інформації й союзників. Взагалі, не заощаджуйте ані на грошах, ані на обіцянках, тому що вони приносять прекрасні результати.

[Цит. по: 3, 4]

З вищесказаного виходить, що технології маніпулювання свідомістю на Сході були відомі давно. Також давно відомо про їх вирішальний вплив на населення. На Заході досить довгий час не було відомо про подібні технології, не було також досвіду й практики їхнього використання. Однак, як відзначає С. Расторгуєв, бурхливий розвиток технологій ведення інформаційних війн почався під час освоєння Америки [7, 68].

Істотним ризиком використання технологій інформаційного маніпулювання є те, що воно застосовується для досягнення короткострокових цілей, однак його наслідки можуть відчуватися ще дуже довго, іноді – на протязі декількох сторіч.

Крім того, однією із проблем, що виникли в сучасній гуманітарній науці, стає її відчуження від самої людини, її власних інтересів, потреб, цінностей. Напрацювання гуманітарних наук сьогодні найчастіше сприяє отриманню нових засобів маніпулювання індивідуальною й масовою свідомістю. Як відзначає С. Кара-Мурза, знання про те, як за допомогою маніпуляції свідомістю одні люди впливають на поведінку інших, накопичується і у науці, і в художній творчості, і в повсякденному досвіді. Наука, що зобов'язана вивчати реальність неупереджено й нейтрально, не даючи нікому моральних оцінок, в основному описує структуру самого процесу маніпуляції, її техніку, її прийоми й системи прийомів. Це – технологічний підхід [1]. Таке положення справ створює серйозні ризики для розвитку самосвідомості як окремої людини, так і суспільства в цілому.

У теперешій час, завдяки розвитку гуманітарних наук і сучасної інформаційної інфраструктури, технології керування свідомістю знайшли широке застосування в економічно розвинених західних країнах, у тому числі США. У результаті загрозливо високого рівня розвитку досяг розвиток технологій прихованого керування людиною. Однак при цьому обов'язковою ідеологічною умовою залишається постійна декларація гуманістичних ідеалів, у тому числі – свободи особистості, її права на власну думку й особистий вибір життєвих смислів, цілей і цінностей власного життя.

Однією з умов більш ефективного керування суспільством є процедура «атомізації» індивідів. Для здійснення цього завдання необхідно зробити свідомість більшості людей уособленим, коли кожен сам за себе. Парадокс полягає в тому, що атомізація свідомості, індивідуалізм не перешкоджає громадянам збиратися для страйків та інших заходів, що створює ілюзію колективізму, єдності і спільного рішення суспільних проблем. Тому, щоб уникнути повного розпаду суспільства, свідомість людей не повинна бути

«атомізованою» занадто, вона повинна мати деякі об'єднуючі елементи, як, наприклад, заняття спортом, клуби по інтересах, деякі організації громадянського суспільства.

Отже, стає очевидним, що технології маніпуляції свідомістю досить складні й різноманітні, вони можуть застосовуватися в самих різних напрямках. На жаль, ця тема мало висвітлюється ЗМІ. На наш погляд, це відбувається по зрозумілим причинам, а саме – знання людей про факт і способи ведення інформаційних війн знижує їх ефективність.

У цьому зв'язку стає надзвичайно актуальним завдання придбання досвіду відсівання інформації маніпулятивного характеру. Проте це завдання не таке складне, як може здатися на перший погляд. Людина зі звичайною середньою освітою, набувши деяких знань й навичок, зможе навчитися бачити маніпулятивні моменти в потоці інформації, що обрушується на неї з усіх боків. Однак для цього необхідно, в першу чергу, розібратися в стратегічних цілях інформаційних війн.

При вивченні феномена інформаційних війн виявляється, що основними цілями, заради яких ведуться інформаційні війни, є економічні фактори, оскільки політика, як внутрішня, так і зовнішня, як відомо, є тільки наслідком економіки. На це звертає увагу у своєму дослідженні А. Манойло [5, 76]. Але найчастіше очевидні й духовні цілі, досягнення яких, однак, веде в наслідку до рішення економічних і політичних цілей і реалізації тієї або іншої ідеології.

Найбільш очевидною економічною ціллю можна вважати контроль над джерелами вуглеводневих ресурсів та іншої сировини. Реалізації цієї мети домагаються будь-якими засобами, серед яких одне з головних місць займає роздування релігійних і національних конфліктів. В результаті в тих державах, по відношенню до яких застосовуються подібні технології, спостерігається різке зниження темпів економічного розвитку (а іноді й повний крах національної економіки), розвал армії, масова еміграція населення.

Можна сформулювати п'ять ознак наслідків ведення інформаційної війни, які абсолютно аналогічні наслідкам ведення звичайних війн: розділ території, знищення народонаселення, знищення економіки, заборона на власні збройні сили, уведення в полон. Перші три пункти не мають потреби в коментарях, вони абсолютно чітко простежуються як у звичайних, так й в інформаційних війнах. Підтвердженням четвертого пункту у звичайних війнах можуть слугувати Німеччина і Японія після Другої світової війни. Останній пункт, як зазначалось вище, в сучасних умовах спостерігається у сфері перерозподілу кваліфікованих кадрів, яскравим прикладом якого є «витік мізків».

Отже, ці п'ять пунктів є основними цілями ведення інформаційних війн. Всі перераховані вище завдання мають на увазі контроль свідомості (хоча б частковий, без якого не можна спонукати людину або суспільство в цілому на самогубний шлях), або повну зміну свідомості людей.

При цьому, безумовно, знищення народонаселення не виключає й чисто фізичних методів. До них можна віднести не тільки воєнні дії в тих або інших «гарячих» точках з метою «підтримки» демократії, але й застосування в харчовій промисловості шкідливих для здоров'я інгредієнтів. Наприклад, ароматизуючі або стабілізуючі добавки, без яких не обходиться майже жоден продукт харчування, неконтрольований потік генетично модифікованих продуктів (ГМО) і т. ін. Також деякі дослідники до механізмів фізичного знищення населення відносять економічні засоби тиску як на окремих громадян, так і на цілі держави. Це можуть бути економічні блокади, високі відсотки по наданих кредитах, контроль сировинних ресурсів (прямий або опосередкований). Всі ці фактори в тому або іншому вигляді призводять до погіршення життя й здоров'я населення, а для певних верств населення такі міри можуть призвести до загибелі (в тому числі до збільшення кількості суїцидів) [6, 46].

Загалом виді можна говорити про два напрями регулювання чисельності населення: матеріальний та інформаційний. Матеріальні способи регулювання населення, у свою чергу, можна розділити на такі категорії: військові конфлікти; харчові (додання штучних інгредієнтів, що погіршують стан здоров'я); медичні (недоброякісні препарати, вакцини, методи, що погіршують стан здоров'я пацієнта); економічні (кредити, ембарго і т. ін.)

Вищеперераховані матеріальні способи регулювання населення найчастіше неможливо реалізувати без інформаційної підтримки й інформаційного маніпулювання свідомістю мас. Так, військові конфлікти завжди вимагають інформаційного супроводу. Фізична перемога у військовому конфлікті має всього-на-всього 40 % успіху від всієї операції, інше – інформація. Так, наприклад, до вторгнення в Панаму США двадцять два місяці «бомбардували» світову суспільну свідомість повідомленнями про дискримінацію американських військовослужбовців і їхніх сімей, що перебувають у районі Панамського каналу. У той же час докладалися істотні інформаційні зусилля щодо дискредитації керівництва країни. Президент Панами, генерал Мануель Норьєга, поставав у вигляді диктатора й торговця наркотиками [3, 145].

Розгляд специфіки і методів застосування інфотехнологій безпосередньо в збройних конфліктах не входить у завдання даної роботи. Однак хотілося б відзначити, що інформтехнології в подібних випадках дуже результативні. Вивести солдата з бойового строю можна не тільки фізично, але й переманивши його на свою сторону, тобто нав'язавши йому свої погляди, або, принаймні, змінивши його відношення до протиборчої сторони. Цього можна досягти різними маніпулятивними діями, в тому числі звільнення полонених.

На озброєнні багатьох країн знаходяться спеціалізовані підрозділи із друкарнями, що здатні виготовляти до декількох мільйонів екземплярів листівок у день. Іноді практикується роздача теле- і радіоприймачів і

організується віщання на певну територію. У полоні можуть піддати більше вагомому навіюванню певних ідей, для чого до полоненого застосовують більш жорсткі умови утримання (недосипання, недоїдання, фізичне перевантаження), що розмороє людину й, таким чином, забезпечує більшу сугестивність. У стані супротивника намагаються викликати чвари серед особового складу, якщо відомо, що там є люди різних національностей або віросповідань.

Інформаційні маніпуляції найчастіше мають своєю метою формування неправильного відношення людей до фізичного миру, наслідком чого може стати смерть, каліцтва та ін. Прикладом може слугувати реклама травмонебезпечних видів спорту, таких як серфінг, дельтапланеризм, паркур і т. ін. Залежно від матеріальних можливостей, людина може вибрати все: від паркура (що практично не потребує витрат) до нічних гонок на дуже дорогих машинах.

Перш ніж говорити про напрями інформаційних маніпуляцій, необхідно сказати кілька слів про технології, що сприяють підвищенню сприйнятливості до маніпуляції. Як відзначають В. Лісічкін і Л. Шелєпин, у людини й суспільства в цілому за допомогою зовнішніх впливів можна міняти структуру світогляду («картину світу»). Це здійснюється завдяки упровадженню у свідомість політичних ідей, що дозволяють замінити цілісний світогляд фрагментарним [4]. Для того, щоб керувати людиною, необхідно зробити свідомість людини некогерентною, або «розшарувати» її. Як результат в свідомості людини можуть одночасно бути присутніми дві або більш зовсім протилежних точок зору, котрі він не класифікує як несумісні, що стає причиною повної відсутності потреби в аналізі цих «самоцінних» комплексів. Дослідження показують, що 87 % людей взагалі не замислюються над тим, що відбувається з ними й навколо них [2]. Вони вважають, що вони замислюються, але насправді вони підсвідомо підбирають найбільш прийнятний висновок із тих, які їм пропонують ЗМІ. Отже, при сучасному рівні розвитку інформаційних технологій, цілеспрямоване формування не просто поглядів, але й механізмів саморегуляції особистості стає практично непомітним.

У висновках хотілося б відзначити, що реалії сучасного суспільства потребують осмислення інформаційних процесів, що відбуваються, а також розуміння необхідності опіру інформаційної маніпуляції. В той же час, необхідно враховувати, що ситуація інформаційної надмірності сприяє ослабленню критичної здатності при обробці інформації, що поступає до людини. Ця обставина полегшує нівелювання розходжень між категоріями факту й вимислу. Через ЗМІ й Інтернет під видом інформації фактично транслюється певна система цінностей. У випадку, коли ця система цінностей містить у собі руйнівний для особистості й суспільства потенціал, ми маємо всі підстави говорити не просто про інформаційну маніпуляцію, а про інформаційну війну.

Подальші дослідження даної теми ми вважаємо за доцільне вести в напрямі вивчення способів створення міфів інформаційної епохи, що пропонуються людині як життєві орієнтири, а також у напрямі виявлення засобів протистояння інформаційному маніпулюванню й інформаційним війнам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием / С. Г. Кара-Мурза. – М. : Эксмо, 2009. – 864 с.
2. Колеман Дж., КОМИТЕТ 300. Тайны мирового правительства / Дж. Колеман – М. : ВИТЯЗЬ, 2000. – 194 с.
3. Крысько В. Г. Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы, опыт) / В. Г. Крысько. – Минск: Харвест, 1999. – 448 с.
4. Лисичкин В. А. Третья мировая (информационно-психологическая) война / В. А. Лисичкин, Л. А. Шелепиню. – М. : Эксмо, Алгоритм, 2003. – 448 с.
5. Манойло А. В. Государственная информационная политика в особых условиях / А. В. Манойло. – М. : МИФИ, 2003. – 388 с.
6. Перкинс Дж. Исповедь экономического убийцы / Дж. Перкинс. – М. : «Pretext», 2012. – 350 с.
7. Расторгуев С. П. Информационная война / С. П. Расторгуев. – М: Радио и связь, 1999. – 416 с.

РЕЗЮМЕ

Д. Л. Донской. Информационные войны и манипуляция сознанием в современном мире.

В статье анализируются механизмы целенаправленного информационного воздействия на общественное сознание. Приводится ряд признаков манипуляции сознанием и информационной войны. Делается вывод о необходимости изучения манипулятивных методов для противодействия информационной манипуляции.

Ключевые слова: индивидуальное сознание, общественное сознание, манипуляция сознанием, информационная война.

SUMMARY

D. L. Donskoy. Information Wars and Manipulation of Consciousness in the Modern World.

In the article mechanisms of purposeful information impact on public consciousness are analyzed. Driven by a number of signs of manipulation of consciousness and information war. The conclusion is the need to study the manipulative methods to counter the manipulation of information.

Key words: individual consciousness, social consciousness, manipulation of consciousness, information war.